

INTERVIURI

Depănând amintiri cu LIA KÖNIG

*Prima Doamnă a teatrului israelian, Lia König, a susținut, de curând, un recital extraordinar în cadrul Zilelor Culturii Israeliene la București (20–23 octombrie 2009), eveniment organizat de Teatrul Odeon (care continuă programul inițiat în spiritul dialogului intercultural odeon.art) în colaborare cu ambasada Statului Israel. Distinsa actriță, care și-a început cariera în România, la Teatrul Evreiesc de Stat, a plecat în Israel în 1961, unde a făcut „cea mai mare carieră a unui actor evreu român”. În conștiința publicului român, Lia König a rămas Ana Frank, pentru interpretarea căreia primește Premiul de Stat. De-a lungul carierei a dat viață rolurilor principale din *Scaunele*, *Mutter Courage*, *Harold și Maude*, *Oscar și Mătușa Rose*, *Nunta însângerată*, *Filumena Marturano*, *Trei femei înalte*, *Driving Miss Daisy*, *La vie devant soi*, etc. Susține spectacole atât în ivrit cât și în idiș. În prezent, joacă pe scena Teatrului Național Habima (Tel Aviv).*

Lia König: Cu ce vrei să începem?

Anca Mocanu: *Cu începutul... Vreau sa faceți apel la memoria sufletului dumneavoastră. Știu că v-ați născut în Polonia, din părinți actori... Cum ați ajuns în România?*

L.K.: Părinții mei au fost actori de limba idiș, foarte renumiți. Mămica mea, Dina König, s-a prăpădit aici; la T.E.S. și-a încheiat cariera. Avea 57 de ani și ultimul ei rol a fost Mutter Courage. S-a născut în Polonia, la fel și tăticul meu, Josef Kamen – Dumnezeu să-l odihnească! – care a murit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Făcea parte din renumita Trupă de la Vilna, despre care Sică Alexandrescu scrie că era un exemplu de teatru bun, intelectual, cu actori foarte interesanți. El a jucat rolul lui Zelig Șor în filmul mut românesc *Manasse*, făcut prin anul 1925 după piesa cu același titlu a lui M. Ronetti-Roman, în regia lui Jean Mihail. Pe timpul acela, teatrul de limbă idiș era peste tot în Europa. Companii particulare din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Anglia, Franța, erau mai tot timpul în turnee. Dar toate astea s-au dus, în '37 a-nceput o serie de evenimente deosebit de grele pentru Europa. Prin '39, când a izbucnit războiul, eu eram cu mămica și bunicul în turneu la Cernăuți, tata rămăsese cu altă trupă în Polonia. Sovieticii au ocupat mai întâi Cernăuțiul, apoi toată Basarabia. S-au înființat teatre de stat la Cernăuți, pe urmă la Chișinău, unde mama a și jucat. Când a început evacuarea, am fugit în Rusia, pentru că se înființaseră lagărele din Transnistria. Mămica s-a recăsătorit, după moartea tatei, cu Isac Havis, actor și el, basarabean, care a jucat la T.E.S. N-au avut alți copii, sunt singura fată.

Eu am început cariera aici, în România, pe scena Teatrului Evreiesc de Stat.

A.M.: *La ce vârstă ați ajuns în România?*

L.K.: Aveam vreo 15 ani.

A.M.: *Nu ați prins perioada Barașeumului...*

L.K.: Nu, am ajuns după război. Însă mai erau încă actori de la Barașeum.

A.M.: *Havis v-a adoptat, într-un fel...*

L.K.: Da, Havis chiar a venit de dragul meu în Israel, la mine, după ce s-a prăpădit mămica mea în '64. Eu n-am apucat să vin s-o văd, pentru că erau niște vremuri teribil de grele. N-am putut să vin, e una dintre întâmplările care mă întristează.

A.M.: *Ce limbă vorbeați în casă? Idiș?*

L.K.: În casa la noi se vorbeau multe limbi. Idiș, bineînțeles. Se vorbea și rusește, și în poloneză, germană. La Cernăuți am urmat o școală germană, așa că eu, de mică am fost *in touch* cu toate limbile. Când am ajuns în România, *româneasca* mi-a intrat în cap, în gură... și nu-mi pare rău deloc. Dar cariera mi-am început-o în idiș.

A.M.: *În anii '50... Cum a primit mama dumneavoastră vestea că vreți să fiți actriță?*

L.K.: Asta trebuie să-ți povestesc, neapărat. Eu am avut o mamă excepțională. În afară de faptul că era o actriță nemaipomenită, era un om interesant și, cu cât îmbătrânesc, realizez cât de inteligentă era. A fost un *wunderkind* (copil-minune), iar pe când avea doar 16 ani, Ion Pribeagu a adus-o la Teatrul Comedia, să joace în cupletele lui. Special pentru ea, a scris cântecelul *Parfumul*.

A.M.: *Dar cum de o știa? Tocmai din Polonia...*

L.K.: Ea era o mică vedetă. Se știau între ei. Se comunica ușor. Nu uita că nu eram departe de Polonia, iar trupele se mișcau foarte repede, existau și ziare.

A.M.: *Exista un schimb intercultural...*

L.K.: Polonia era pe atunci *en vogue*. Viața teatrală în limba idiș era înfloritoare, erau multe trupe de teatru cu vedete renumite.

A.M.: *Dintre care una, mama dumneavoastră...*

L.K.: Da, ea s-a integrat în trupa de la Vilna, apoi a fost vedetă de una singură. Și pe atunci totul era legat de bani, cum spune Lessing în *Emilia Galotti*... „*Arta depinde de bani*“. Aceste trupe nu erau subvenționate, actorii se strângeau în jurul unei vedete, ca în România: Leny Caler, Vraca, Maria Filotti, soții Bulandra. Până când a venit regimul comunist și „i-a concentrat“, și atunci a trebuit să joace ce voia el, nu ce voiau ei.

Decizia mea de a urma teatrul e legată de soțul meu, Swi Stolper. Un bărbat foarte frumos. Irezistibil. A fost adus aici ca actor la T.E.S., din Transnistria. Am ieșit la o plimbare cu el, la șosea...

A.M.: *Pe unde stăteți?*

L.K.: Pe Udricani...

A.M.: *Pe lângă teatru...*

L.K.: Da... Eu, o naivă de 17 ani, nefardată, deloc sofisticată, copleșită că mă întâlnesc cu un băiat atât de frumos. Habar nu aveam ce să discut cu el. Imi plăcea Pușkin, la școala din Cernăuți citisem mult. Așa că mi-am zis să-i recit din Pușkin, să-l impresionez, și atunci, el m-a privit și mi-a zis: „Tu ai talent! Trebuie să te faci actriță!“

Părinții au fost reticenți, pe urmă am aflat și de ce. În timpul acesta, la teatru se dădeau audiții pentru tineri actori și am spus că vreau să merg și eu. Au venit mulți tineri activi la Societatea Ikuf, printre care și Leonica Waldman. Ei cântau, jucau... Eu eram un *outsider*. Mămica mi-a zis: „Te las să te faci actriță numai dacă ești talentată, că dacă nu ești, e o rușine pentru mine și pentru tatăl tău, Dumnezeu să-l ierte!“ Tatăl meu era foarte talentat, iar mămica nu vorbea de ea, cât de tatăl meu. Adevărul e că umorul, de la el îl moștenesc.

A.M.: *Am citit undeva că și privirea...*

L.K.: Se poate... În orice caz, m-au trimis să-mi iau un text de la bibliotecă. Și mi-am ales Șalom-Alehem, *Halal de mine, sunt orfan!*... Am început să recit. Havis, pragmatic cum era, a-nceput: „Ce nevoie ai tu de meseria asta, o meserie care pur și simplu te umilește, depinzi de oamenii care te critică?!“ Ba că am pulpe groase, nasul lung... Mămica mea, care era un pic șășie, doar un pic, mă privea

הבימה
התיאטרון הלאומי

אוסקר וצ'רלה רלזה

מאת אריק-עמנואל שמיט
הצגת יחיד בביצועה של ליה קניג

atent: „Mda, e adevărat, e cam lată în șolduri, nasul e... un pic cam lung, dar are un singur lucru, are un șarm care va trece rampa!”. Și m-au lăsat să mă duc.

Când vine vorba de mama, nu sunt deloc modestă. Avea un simț pentru actorie, avea fler, credea în forța talentului meu: „Dintre toți tinerii aceștia talentați, drăguți, cea care va deveni o actriță *à la long* este Ea”. Cam așa a fost începutul...

A.M.: *Ați intrat la T.E.S. ...*

L.K.: Primul meu regizor din teatru cu care am lucrat a fost Ginel Teodorescu. Cu el am început, practic, școala de teatru. El m-a făcut să înțeleg scena, jocul, teatrul... „Măi, tu ești așa de naturală, de parcă trăiești rolul ăsta!”. De la el am învățat firescul pe scenă, ușurința de a intra într-un rol. Avea o eleganță și prestanță spirituală, și respect pentru actor! Cu el am făcut Molière (Toinette în *Bolnavul închipuit*), *Jurnalul Annei Frank*, succesul care m-a propulsat.

A.M.: *Pentru care vi s-a decernat Premiul de Stat.*

L.K.: Da, am primit și medalie.

Școala teatrului românesc este una foarte bună. Trebuie să recunoaștem pleiada de actori extraordinari, printre care: Tanți și Dina Cocea, Sonia Cluceru, Maria Filotti. Mihai Popescu, un actor fenomenal și un bărbat frumos pe deasupra, l-a jucat pe Iago, splendid! Nu pot să-l uit! Văzându-i pe ei, am avut de la cine învăța. Mi s-a dat posibilitatea să fac dramă, apoi comedie, teatru de satiră, revistă. În Israel au fost uimiți cum de pot să fac și genurile astea. Aici, la teatru, se făceau în fiecare an. Soțul meu făcea reviste de succes, printre care *Șah-Mat*.

A.M.: *Soțul dumneavoastră scria cuplete...*

L.K.: Da, și mama stătea la repetiții, mă urmărea critic, dar nu era deloc îngăduitoare, doar pentru că eram fețița ei. Dacă jucam prost, știa foarte bine cum să-mi spună. Când repetam la *Jurnalul Annei Frank*, mi-a zis, reținut și încet: „Ești bine...”

A.M.: *A fost fericită când ați luat premiul...*

L.K.: Foarte fericită! Pe urmă, a fost plecarea mea în Israel...

A.M.: *În '61, după recunoașterea excelenței dumneavoastră, ați plecat. Un alt început. Nu v-a fost greu?*

L.K.: Foarte greu! În primul rând, din cauza limbii, și apoi a felului în care era primit și privit actorul din afară, pentru că nu întotdeauna se încadra tiparelor de acolo. Teatrul era influențat de cel englez și american. Era perioada *underplay*, à la Marlon Brando. Eu veneam în spate cu o școală românească de influență franceză. Se pare că am avut o pregătire solidă, acum realizez asta. Doar așa am putut să reușesc.

Primul rol pe care l-am făcut a fost Eva din *Domnul Puntila și sluga sa Matti* de Brecht, apoi a venit Eva din *Genesis* a lui Aaron Megged. Nici până azi nu știu cum am învățat rolul (eu mă duceam la Ulpan să învăț ebraică, nu întreba, nu era ușor!) Piesa era un anacronism despre Geneză, Eva cu Adam înainte de tentația mărului. Foarte actuală în contextul vieții din Israel. Eu am făcut senzație: jucam Eva înainte de tentație în primul act, în actul II eram o femeie la 40 de ani și-i aveam pe Cain și Abel, iar în actul III, făceam o Eva modernă, cum ar spune Tănase – „aterizată de pe altă planetă” –, atunci începuse să se bea cafea espresso, de la dozator, era moda minijupei, eram o Eva-Expresso. Și eu am trecut prin cele trei roluri cu așa o ușurință, încât israelienii m-au plăcut și au apreciat calitățile mele actricești. M-au acceptat!

Sunt actori din România, o generație mai tânără, care au reușit și au făcut carieră în Israel, printre care Rozina Cambos, Tatiana Olier...

A.M.: *Ați colaborat cu ele, ați jucat?*

L.K.: Nu, fiecare și-a găsit locul... Cu Rozina am fost colegă la Habima, ea e acum la Cameri. Cu Tatiana sunt bună prietenă. Sunt alții care nu s-au adaptat, din păcate...

A.M.: *Părinții nu au venit cu dumneavoastră în Israel.*

L.K.: Nu. Nu au reușit. Havis a venit, după moartea mamei, cum îți spuneam. Eu cu soțul meu eram tineri, voiam să vedem lumea. Nu aveam voie să plecăm. Perioada comunistă închidea porțile oricărei realizări. La un moment dat, am primit o invitație să joc în Franța cu lăncu Alperin, eram gata de plecare și nu ne-au lăsat. Ce puteau să facă doi actori de la Teatrul Evreiesc, un complot?! Mămica făcea un rol excepțional în *Dinastia Efros* de Iacob Gordin și au interzis piesa pe motiv că are influență burgheză. Țin minte că Ginel mi-a adus, pe ascuns, să citec Tennessee Williams. Eram înnebunită să joc *Un tramvai numit dorință*, dar nu era voie! Nici nu aveai voie să rostești Ionesco, că te și luau la rost. Greu!

A.M.: *Vorbiți de George Teodorescu ca de un prieten apropiat. Cu cine ați mai dezvoltat o relație specială? Care a fost relația cu Sevilla Pastor?*

L.K.: În general am avut un respect față de actorii în vârstă. De la Sevilla Pastor am „furat actorie“. Ea era ceea ce se cheamă azi un *entertainer*. Știa să facă un cuplet și chiar dacă nu înțelegeai limba sau nu-ți plăcea cupletul, tu tot spuneai bis de vreo 2 sau 3 ori. Avea un șarm unic și, în același timp, știa să facă un rol de dramă perfect. Era o figură! Am fost și partener de scenă, am lucrat împreună, ne certam, ne împăcam, altfel nu putea să iasă artă... Îmi amintesc cu plăcere și de Mauriciu Sekler, regizor și actor excepțional, cu care am făcut Șalom-Alehem (Have în *Tevie lăptarul*)...

A.M.: *I-ați cucerit pe israelieni. Ați primit Premiul Israel pentru întreaga activitate, de curând ați devenit Doctor Honoris Causa al Universității din Tel Aviv...*

L.K.: Nu mă pot plânge...

A.M.: *Cum duceți succesul acesta?*

L.K.: Succesul îl duc cu foarte mare atenție. Când eram la teatru, eu, mama, Havis și soțul meu, am fost dați afară pentru că ne-am înscris pe lista celor care doreau să plece în Israel. Noi am crezut că se va închide teatrul. Dar nu, Partidul a adus tineri să susțină spectacole acolo. Ei au jucat. Și publicul a venit să vadă cum arată teatrul fără vedetele și adorații lui. Întâmplarea asta n-am s-o uit niciodată. Succesul, azi e, mâine poate să nu mai fie.

A.M.: *Impune limba un stil de joc? Cum e jocul în idiș, jocul în ivrit?*

L.K.: Eu am jucat peste 40 de ani în ivrit. Nu-mi mai este greu. Limba e mai dură, într-adevăr, altfel spui *te iubesc* în ivrit, și altfel în idiș sau rusă, spre exemplu. Toți se mirau că joc *Filumena Marturano* în limba aceasta, „de cimitire“, cum i se mai spune...

Idișul e o limbă foarte frumoasă, are o muzicalitate dulce. Mi-a făcut mult bine, eu înot în idiș, fără să-mi dau seama. Umorul idiș îmi place mult, nu-l mai întârnești în altă limbă.

Însă cine știe doar ivrit, spune că e superbă. Ivritul are ceva mirific, parcă citești *Tanahu!* Nu pot să spun că o știu foarte bine, o știu din roluri, acesta e adevărul. Pe scenă, când mi se întâmplă să nu știu un cuvânt în ebraică, îl spun în idiș.

Înainte să vin acum la București, am avut spectacole cu casa închisă, numai în idiș, alături de un prieten, Mari Kushner, originar din Polonia, fiu de actor și el. Lumea vine, nu înțelege o boabă idiș și spune „N-am înțeles... dar am înțeles!“

A.M.: *Idișul este, deci, o limbă a sufletului... În acest moment, în ce piesă jucați la Habima?*

L.K.: Acum joc *La vie devant soi* după romanul lui Romain Gary (pseudonimul Emile Ajar). Moshé Mizrahi a făcut un film cu Simone Signoret, în anii '70. Joc rolul unei supraviețuitoare a Holocaustului, Rosa, fostă prostituată, care are grijă de un copil musulman, interpretat de un actor foarte tânăr și talentat, Oshri Cohen. O poveste impresionantă.

A.M.: *Poate nu știți, dar o dramatizare a acestui roman se joacă acum la Teatrul „Nottara“, sub titlul „Ai toată viața înainte“. Așadar, colaborați cu tinerii...*

L.K.: Sigur că da, sunt foarte prietenă și deschisă la orice colaborare cu ei.

A.M.: *Lumea cărui personaj v-a fost mai aproape de suflet?*

L.K.: Eu am fost învățată să am un respect față de rol, din momentul în care capeți un material. Am avut roluri pe care le-am făcut mai bine decât altele, cu mai mult succes: *Anna Frank*, de care mă leagă o amintire caldă, *Mutter Courage*, *Scaunele* lui Ionesco în Israel. Mi-am iubit toate rolurile, am fost fericită că le joc. Cel mai mult mi-a plăcut trecerea de la un registru la altul, nu m-am rezumat la un anume gen de personaj.

A.M.: *Ce vă doriți să jucați și nu ați jucat până acum?*

L.K.: Nu pot să numesc ceva anume. Iubesc provocarea. Mă tentează noul, modernul, însă ceva care să aibă substanță literară, dramatică. Regizorii asta și caută pentru mine.

A.M.: *Am citit că ați colaborat cu David Esrig...*

L.K.: E adevărat, am colaborat cu Esrig la Haifa, eram Zoe din *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale. El a mai montat în Israel, *Troilus și Cresida* de Shakespeare, la Habima, dar noi nu am colaborat decât la Caragiale.

A.M.: *Și? A prins Caragiale în ivrit?*

L.K.: Din păcate, nu. Nu l-au înțeles. Deși era un spectacol foarte bun. Poate că nu a fost foarte bine tradus, erau lucruri specifice spațiului românesc.

A.M.: *Cu cine ați mai colaborat?*

L.K.: Cu Dinu Cernescu, la Habima. Am făcut Gertrude în *Hamlet* de Shakespeare.

A.M.: *Ați făcut film?*

L.K.: Nu atât cât aș fi putut. În film te vede toată lumea. În teatru, e mai complicat. Pentru mine teatrul e esențial, e ca și cum ai da totul înainte de moarte, pe scenă.

A.M.: *Dumneavoastră onorați invitația în România. V-am văzut anul trecut și în Festivalul Internațional „Avram Goldfaden“ de la Iași. Cum vă gândiți la România și la contactul cu publicul de aici?*

L.K.: Sincer, sunt puțin emoționată. În România, teatrul a dat niște actori excepționali, iar publicul are cultură teatrală și cred că mă privește destul de critic și curios. Eu fiind plecată de mai bine de 40 de ani... În general, trebuie să ai grijă.

A.M.: *Eu l-am văzut îndrăgostit de dumneavoastră, anul trecut la Iași...*

L.K.: Să vedem cum va fi în seara aceasta. Recitalul cuprinde o serie de monologuri din roluri de succes, și este un omagiu adus Teatrului Național Habima, care aniversază 90 de ani de existență, și, de asemenea, teatrului românesc.